

Катерина ГОНЧАРЕНКО
*кандидат філософських наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

КРИЗА ІНТЕЛЕКТУАЛІВ: ДОСВІД (НЕ)СВОБОДИ

Свого часу французький постмодерніст – Мішель Фуко, звертаючись до питання інтелектуалізму, тлом для визначення останнього, обирає політику та владу. Фактично ці два поля виступали орієнтирами в межах яких, інтелектуал здатен проявити себе. «...інтелектуал, його робота, дослідження, роздуми, його спосіб дій, осмислення речей може висвітлити конкретну ситуацію, якусь соціальну область, якийсь збіг обставин – і якщо він може фактично докласти сюди теоретичний і практичний внесок, то звідси можна витягти політичні наслідки, взявши, наприклад, проблему кримінального кодексу, правосуддя...; я вважаю, що інтелектуал може, якщо захоче, зробити важливий вклад в сприйняття і критику цих речей, звідки абсолютно природно, якщо люди цього хочуть, наприклад, якщо це сприятиме їх певному політичному вибору» [5, с. 338]. Отже, вже навіть з цього фрагменту, ми маємо змогу вивести засадничі принципи позиції інтелектуала: критичність щодо ситуації, осмисленість події, висвітлення конкретики тощо. М. Фуко вважав (і ми з цим не можемо не погодитися), що єдиним ангажуванням, якому може бути підвладним інтелектуал, є ангажування злободенністю / «engagement avec l'actualité». Інтелектуал завжди там де не зручно, де гостра дискусія, де болючі питання від яких не можливо відгородитися ширмою вдаваних гараздів. Будь-хто, хто все ж претендує називатися інтелектуалом, як зазначає Славој Жижек, зобов'язаний позначити свою позицію. Маркувати місце на інтелектуальній мапі та не сходити з нього за першої ж нагоди. Ця позиція завжди повинна бути поза того, що вже «освоюється ідеологією», інакше інтелектуал перестає бути інтелектуалом і стає ідеологом. А «найперший обов'язок прогресивного інтелектуала», за словами С. Жижека, «не брати участь у ворожій боротьбі». Такий алгоритм убезпечує інтелектуала, з одного боку, від «принагідних» точкових висловлювань, а з іншого, від «приспосувальницької» позиції щодо будь-якої ситуації.

Інший французький інтелектуал – Жан Бодрійяр, вважав що інтелектуали є «не зручними». З дискурсів, які націлені на маскування амбівалентності «життя-смерті» інтелектуалів бажано було б навіть вилучити. Соціальна історія людства, як ми знаємо, є історією витіснення смерті. Тому, слідом за мертвими з соціального простору виганяють

дикунів, божевільних, дітей, людей похилого віку, неосвічених, бідняків, збоченців, жінок та інтелектуалів [1]. Але витісняють ці категорії за їх нездатність зливатися у спільних маргинальний фон «зручної маси». Відповідно у самого Ж. Бодрійяра, в силу розгортання його розмірковувань, знаходимо динамку у розумінні інтелектуала. Власне у роботі «Досконалий злочин. Змова мистецтва» бачимо, що інтелектуали пройшли все ж таки певний шлях трансформації та інтегрувалися в так званий «клас інтелектуалів». «І якщо десь і існує обман, то тільки всередині політичного класу і класу інтелектуалів. Там люди дійсно обманюються щодо своїх власних цінностей. І ці цінності є майже міфоманськими: вони змушують їх розширюватися як клас і закликати всіх тих, хто зовні, приєднатися до гри, яка триває всередині» [2]. Отже, аби постійно не витіснити смерть маємо досконалий злочин / «Le crime parfait», який полягає у вбивстві реальності (ствердження реального як зречення реальності мовою С. Жижека); аби не обстоювати своє місце та не займатися прямими обов'язками маємо «jeu de bas à sable» в якій вабиться «élite intellectuelle».

Якщо поглянути на вищезазначене, то можна зробити слушну заувагу, що це все історія: однобока історія думок щодо того, ким може бути справжній інтелектуал. Але цю історію можна поповнювати безліччю «особистісних» прикладів окремих постатей, які власні теоретичні надбання підкріплювали реальними вчинками (згадаймо хоча б інтелектуалів, які брали участь в подіях «травня-68»), які вели боротьбу та до останнього вірили у всі ті «примарні ідеали». Цю історію можна заперечувати чи внести до переліку суперечливих теорій. В будь-якому випадку, єдине чого не можна заперечити, так це того, що ще ніколи людство не переживало такої кризи інтелектуалізму, яку ми маємо змогу спостерігати сьогодні.

Хто такий інтелектуал сьогодення? Це людина, яка давно втратила своє місце на інтелектуальній мапі. Це заядлий user мережі, що втратив відчуття демаркації приватного/публічного та все чим займається, то самопіар чи недолугі спроби самоствердження. Це розгублений шукач «скарбів», пристосованець до обставин, що тоне в популізмі але все ще претендує на те, аби залишитися «зліпком доби». «Це будь-який експерт з реклами або public relations, який винаходить технічні засоби для забезпечення успіху дезінфікуючого засобу або авіакомпанії на ринку теж виявляється природженим інтелектуалом, який намагається заручитися підтримкою потенційних клієнтів, завоювати симпатії покупців або голоси виборців» [6]. На сьогоднішній день, назвати себе інтелектуалом стає

майже соромно. Є небезпека потрапити до маси всіх тих блогерів, які люблять «розмірковування про життя» та цитати відомих; до кола псевдоаналітиків, які немов хижаки стрімголов спрямовуються в бік чергового медійного вірусу для того аби висловити власну думку. До кола тих, хто ледь відірвавшись за показниками кількості підписників в мережі, оброщує себе вдаваною авторитетністю.

У роботі «Культура припад і спротиву» Тараса Лютого, ми знаходимо твердження, що «поява інтелектуалів збігається в часі з розвитком медіа, які ставали засобами поширення їх міркувань» [4, с. 192]. Звісно ми не можемо з цим погодитися. Той же таки М. Фуко в своєму дослідженні «Інтелектуали і влада» говорить, що інтелектуали супроводжували владу немов примари, ще з часів її формування. Або, знову ж таки, варто переглянути історію. Інша справа питання «незалежності» інтелектуала. «Сподівання на те, що соціальні мережі... набуватимуть вигляду відкритих майданчиків для масштабних обговорень, теж не виправдалася сповна. Замість того щоб бути платформами висловлення виваженої думки, вони радше нагадують середовище, куди виливаються потоки нестримних емоцій, а коментарі перетворюються на пекло демонстрації власних переваг... місце інтелектуалів поволі маргіналізується, оскільки приватні інтереси широкої публіки надалі превалюють над суспільними» [4, с. 192-193].

Власне, з цього, ми можемо вивести вагоме підтвердження думки щодо несвободи сучасного «інтелектуала». Ця несвобода виражається через залежність від мережі, від обставин, від політичної ситуації, від особистих вподобань чи власного марнославства. Але навіть не так важливо, що впливає, значимішим є те, що всі ці фактори зводять нанівець саме поняття – інтелектуал. Ні, воно залишаються як символ, як емблема, як пафосний статус, який не несе жодного значення, оскільки саму функцію інтелектуала втрачено за зовнішньою облудою фантому. І ця функція знищена власноруч. Завдяки знеціненню особистих принципів та власного покликання, систематичним компрометуванням істин (правди та справедливості), «ринковими звітами» про власні досягнення та змагальництвом в мережевому «параді успіху»; загублена в гонитві за право бути «гуру»/авторитетом/носієм таємного знання.

Що нам може дати ця констатація факту? Ні, точно не те, що інтелектуал має бути відлюдкуватим «примітивним типом», який цурається мережі чи відмовляється від техніки в цілому. Також не те, що він не може бути публічною особою, яка має право на висвітлення як приватного, так і публічного на своїй сторінці в мережі. Швидше за все,

така констатація є свідченням, що як і повсякчас, наразі актуальними залишаються критичність, самосвідомість та, хоча б незначна, але інтелігентність.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция // Философия эпохи постмодернизма. Минск, 1996. С. 39.
2. Бодрийяр Ж. Совершенное преступление. Заговор искусства. М. : Рипол-классик, 2019. 347 с.
3. Жижек С. Добро пожаловать в пустыню реального. М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2002. 169 с.
4. Лютий Т. Культура принад і спротиву. К. : Темпора, 2020. 576 с.
5. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Пер. с франц. Б.М. Скуратова под общей ред. В.П. Большакова. М.: Праксис, 2006. Ч. 3. С. 338-343.
6. Саїд Е. Репрезентація інтелектуала. URL: <http://moscowartmagazine.com/issue/97/article/2175>

Валерій ПАВЛОВ

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна*

МІНЛИВИЙ СВІТ У ВИМІРАХ МІНЛИВИХ ЦІННОСТЕЙ

Ні у кого не виникають сумніви з приводу того, що світ, в якому перебуває людина від народження і до останнього подиху (як і вона сама), постійно змінюється. Зміни ці дуже часто є очевидними, а приховані трансформації раніше чи пізніше все рівно стають видимими. Перебувати в такому середовищі цікаво і водночас непросто. Нове приваблює індивідів та водночас несе в собі певні загрози. Впродовж життя люди завжди більшою або меншою мірою балансують між мінливістю та стабільністю. Перша урізноманітнює їх буття, друга забезпечує усталеність, спокій, без яких важко, практично неможливо, мати душевний і фізичний комфорт. Таке балансування потребує від суб'єктів постійної активності, в т. ч. у напрямі зміни їх самих. Останні дають можливість жити якісно і повноцінно, досягати бажаних результатів у самих різних сферах, отримувати при цьому задоволення від реалізації планів та мрій.

Постійне очікування чогось нового – вроджена людська потреба. Нове значною мірою асоціюється з подоланням існуючих проблем, підняттям на новий ступінь у професійній діяльності, освітньому просторі, міжособистісних та сімейних стосунках, покращенням умов життя тощо.